

A detailed portrait of Philip II of Spain, the King of Spain, wearing ornate dark armor with gold embroidery and a white ruff collar. He is holding a wooden staff or scepter. The background is dark and textured.

ARNOUT VAN CRUYNINGEN

DE KONING VAN HISPANJE

FILIPS II, VERGUISD EN GEËERD

Arnout van Cruyningen

De koning van Hispanje

Filips II, verguisd en geëerd

Uitgeverij Omniboek

Inhoud

Ter inleiding | 8

1. Casa de Austria | 14
2. Echtgenoot en vader | 42
3. El Rey Católico, de Katholieke Koning | 88
4. Filips II en de Nederlanden | 110
5. Afschrikwekkend of lichtend voorbeeld | 156
6. El Rey Prudente, een prudent vorst? | 196

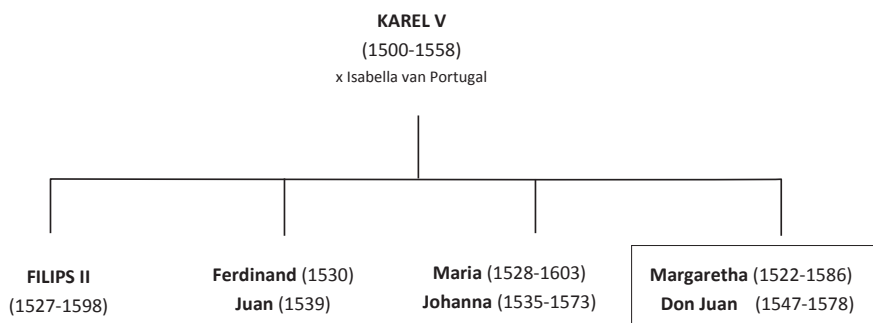
Chronologisch overzicht | 203

Noten | 208

Beknopte bibliografie | 223

Personenregister | 227

Casa de Austria

In de tweede helft van de vijftiende eeuw telde het Iberisch Schiereiland vijf aparte koninkrijken: Castilië-León, Aragon, Navarra, Portugal en Granada. Wat de ‘Kroon van Aragon’ werd genoemd, bestond bovendien uit verschillende delen: de koninkrijken Aragon, Valencia en Mallorca, het vorstendom Catalonië en daarnaast de koninkrijken Sicilië en Sardinië. De vorming van een ‘Spaanse’ monarchie werd mogelijk gemaakt door het huwelijk in 1469 van de latere koningin Isabella I van Castilië en León met de latere koning Ferdinand II van Aragon. Beiden waren afkomstig uit het vorstenhuis Trastámara. Isabella regeerde Castilië-León vanaf 1474, terwijl Ferdinand II in 1479 de troon van Aragon besteeg. Gezamenlijk veroverden zij in 1492 het islamitische koninkrijk Granada, en jaren later annexeerde Ferdinand II ook nog een deel van het koninkrijk Navarra. Verder verwierf hij het koninkrijk Napels.

De scherpe maatregelen die Ferdinand en Isabella ter bevordering van het katholicisme en tegen islamieten en joden troffen, werden door paus Alexander IV beloond met de titel 'de Katholieke Koningen'. Onder hun bewind werden niet-katholieke godsdiensten en opvattingen uitgebannen en bestreden. Minderheden werden gemarginaliseerd en gediscrimineerd. Met 4 miljoen inwoners berustte het overwicht bij Castilië, met steden als Burgos, Valladolid, Medina del Campo, León en Salamanca. De Aragonese landen telden nog geen miljoen inwoners en bevatten steden als Zaragoza, Barcelona, Palma de Mallorca en Valencia. De hoofdzakelijk agrarische bevolking was zeer ongelijk over de landen verdeeld. De dominante positie van de Kerk werd geïllustreerd door een relatief hoog aantal geestelijken, zowel in de steden als op het platteland. De hoge adel was niet talrijk maar wel machtig. Dankzij diverse maatregelen slaagden de Katholieke Koningen er tegelijkertijd in de invloed van de hoge edelen, de grandes, terug te dringen en hen aan de monarchie te binden. Ondertussen waren er opvallend veel mensen met een lagere adellijke titel. In de door de Katholieke Koningen ingestelde bestuursraden benoemden zij voornamelijk academisch gevormde personen, waardoor de politieke invloed van adel en geestelijkheid enigszins afnam. Overigens werd de invloed van de steeds minder vaak door hen bijeengeroepen standenvergaderingen, de Cortes, eveneens teruggebracht. De Katholieke Koningen moderniseerden en professionaliseerden ook de krijgsmacht, stelden in diverse Europese steden permanente ambassadeurs aan en creëerden hoven van beroep. De secretarissen, die een schakel vormden tussen de monarch en de diverse regeringsraden, waren meestal afkomstig uit de lagere standen.

De huwelijkspolitiek van het huis Trastámara werd bepaald door de rivaliteit met Frankrijk. Door huwelijken van de kinde-

ren van de Katholieke Koningen werd een web van dynastieke allianties gesponnen. Dochter Isabel trouwde met koning Manuel I van Portugal; dochter Catharina trouwde met koning Hendrik VIII van Engeland; zoon Juan trouwde met Margaretha van Oostenrijk. De grootste gevolgen had echter het huwelijk van dochter Johanna met hertog Filips de Schone van Bourgondië.

De Bourgondische hertogen stamden uit het huis Valois, een tak van het Franse koningsgeslacht Capet. Zij voerden een succesvolle uitbreidingspolitiek en verwierven in de late middeleeuwen door huwelijk, aankoop, verovering en vererving de meeste graafschappen en hertogdommen die samen de Nederlanden vormden. Hertog Filips de Goede, die in 1419 opvolgde, zette deze politiek voort. Hij voegde onder meer Brabant en Holland toe aan zijn bezittingen en probeerde het bestuur te centraliseren. Zo stelde Filips de Goede een Grote Raad en een kanselier aan, die hem moesten bijstaan in het algemeen bestuur, en benoemde hij in de diverse gewesten stadhouders als zijn vertegenwoordigers. De verkiezing van zijn bastaardzoon David tot bisschop van Utrecht versterkte Filips' machtspositie in de Nederlanden, destijds de 'landen van herwaerts over' oftewel 'pays de par deça' genoemd.

In al die landen ontstonden vroeg of laat mechanismen om de macht van de landsheer in toom te houden. De landsheer kon zijn bewind niet voeren zonder enige vorm van instemming van degenen over wie hij regeerde. Vooral als er geld nodig was, riep hij vertegenwoordigers van zijn onderdanen samen. Die vertegenwoordigers waren de drie zogeheten standen of stenden: de hoge geestelijkheid, de adel of ridderschap en als derde stand vertegenwoordigers van de steden. De Franse benaming *é(s)tats* werd vertaald met 'Staten', en die aanduiding leeft tot op de huidige dag voort in de namen van Nederlandse staatsinstellingen

(Staten-Generaal, Provinciale Staten, Staten van Caribische landen van het Koninkrijk). De standenvergadering had niet in alle hertogdommen en graafschappen precies dezelfde vorm, maar overal domineerde de adel, die ook de belangen van de boeren moest behartigen. Adellijke vertegenwoordigers behoorden tot een oud geslacht met omvangrijke grondeigendommen in het gewest, of bezaten op zijn minst een heerlijkheid. De geestelijke stand werd meestal vertegenwoordigd door de prelaten van grote abdijen; leden van bedelorden en lagere geestelijken kwamen niet in aanmerking. De derde stand bestond in feite uit vertegenwoordigers van het gegoede stadspatriciaat, de handeldrijvende burgerij. In principe kwamen de Staten slechts bijeen op bevel van de landsheer, die hen meestal opriep om te onderhandelen over beden en subsidies. Beden waren verzoeken aan de onderdanen van een of meer gewesten om financiële tekorten bij te passen, terwijl het bij subsidies ging om buitengewone beden voor bepaalde, welomschreven doeleinden. De vaststelling van de grootte van de bedragen, de instemming met de beden, groeide uit tot een belangrijk pressiemiddel in handen van de Staten. Aan hun instemming met de financiële verzoeken, die voor de vorst onmisbaar waren en bij ontoereikende inkomsten steeds vaker moesten worden gedaan, konden de Staten politieke voorwaarden verbinden en daarmee een zekere inspraak verwerven in het regeerbeleid.

In samenhang met de politiek van de hertog van Bourgondië namen de onderlinge contacten tussen de door hem geregeerde staten toe en kregen sommige landen meer oog voor gemeenschappelijke belangen. Gezamenlijke vergaderingen van vertegenwoordigers van verschillende Staten pasten in deze ontwikkeling en vonden nu en dan plaats. Een bijeenkomst die begin 1464 in Brugge werd belegd, was echter veel omvangrijker en betrof zaken die het geheel van de Bourgondische gewesten

aangingen. Deze vergadering van gedeputeerden van de Staten van alle landen van Filips de Goede wordt dan ook met recht beschouwd als de eerste bijeenkomst van (de) Staten-Generaal, hoewel die term toen nog niet in zwang was. Dat de hertog bijeenkomsten van de Staten van al zijn landen nuttig vond, bleek uit het feit dat hij na de eerste vergadering onmiddellijk een nieuwe belegde, in maart 1464. Wel moest duidelijk blijven dat de bijeenkomsten afhankelijk waren van de wil en het initiatief van de vorst. De vergadering in april 1465 waarin Filips' zoon Karel als erfgenaam werd erkend, was de eerste zitting van de Staten-Generaal waarin de hertog ook om geld vroeg. In beginsel richtte de landsheer financiële verzoeken aan de gewestelijke Staten afzonderlijk, en dat veranderde voorlopig niet, maar het bleek zinvol om wensen omtrent geldelijke steun ook in de gezamenlijke bijeenkomsten kenbaar te maken.

Sinds 1465 was het bestuur al in handen van Karel, en bij het overlijden van Filips in 1467 volgde hij zijn vader ook formeel op. Karel 'de Stoute', die zijn bijnaam te danken had aan zijn stoutmoedigheid als legeraanvoerder, wijdde zich niet alleen aan het krijgsbedrijf maar voerde ook bestuurlijke hervormingen door. Hij zette de centralisatiepolitiek krachtig voort, waarbij hij vooral oog had voor de belangen van de Bourgondische dynastie. De droom van een verheffing tot koning leek in 1473 werkelijkheid te worden maar spatte ten slotte toch uiteen. Op 5 januari 1477 sneuvelde Karel de Stoute op het slagveld bij Nancy. Zijn nog geen twintig jaar oude dochter Maria kwam daarmee op de troon onder uiterst moeilijke omstandigheden. De Franse koning trok tegen haar ten strijde, en in de Nederlanden hadden de overhaaste maatregelen van haar vader om het bestuur verder te centraliseren kwaad bloed gezet. De Staten-Generaal waren in de laatste jaren van Karels bewind uitgegroeid tot een centrum van oppositie.

DE KONING VAN HISPANJE

Filips II heeft nooit een goede pers gehad, en niet alleen in de Nederlanden. Al in zijn eigen tijd verschenen er negatieve publicaties over hem. Later omschreef de Franse filosoof Voltaire hem als 'een harde en wantrouwige meester, een wrede echtgenoot en een genadeloze vader'. De indruk die velen nu nog van Filips hebben is voor een groot deel gebaseerd op de zogeheten 'Zwarte Legende', waarin Spanje en de Spanjaarden worden afgeschilderd als wreed, bloeddorstig en intolerant. Kortom, Filips komt er tot in de twintigste eeuw in geschiedenisboeken meestal niet goed vanaf.

Na het aftreden van zijn vader, de Habsburgse keizer Karel V, aanvaardde Filips II in 1555 de regering over de Nederlanden, waar men hem in tegenstelling tot zijn in Gent geboren vader vooral als een hoogmoedige Spanjaard beschouwde. In 1581 'verlieten' de opstandige Nederlandse gewesten hem door het Plakkaat van Verlatinge te ondertekenen.

In *De koning van Hispanje* brengt Arnout van Cruyningen in kaart hoe er in de loop der eeuwen over Filips II geschreven is, en merkt daarbij interessante verschillen op tussen protestantse en katholieke auteurs. Hij gaat na of het gangbare imago van Filips II als een ongenaakbare, duistere figuur wel recht doet aan deze complexe man.

ARNOU VAN CRUYNINGEN is historicus en gespecialiseerd in dynastieke geschiedenis. Hij schreef onder meer *Stadhouders in de Nederlanden*, *De Tachtigjarige Oorlog*, *De Opstand 1568-1648*, de biografie *Johan van Oldenbarnevelt* en *De Hanze*. Ook vertaalde hij Geoffrey Parkers biografieën *Filips II* en *Keizer Karel V*.

Uitgeverij Omniboek

www.omniboek.nl

NUR 681